

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การทำเกษตรกรรมธรรมชาติหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เกษตรอินทรีย์” ที่ปราศจากสารเคมีสังเคราะห์เป็นทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยในหลายๆ ด้านที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (สุนันทา เศรษฐบุญสร้าง, 2536) จากสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ได้ชี้ประเด็นนี้ว่า ในประเทศไทยนั้นกลุ่มผู้บริหารประเทศผู้นำประเทศซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศชาติยังมีความเข้าใจผิดอยู่ว่าระบบเกษตรที่ทันสมัยที่มีประสิทธิภาพคือระบบที่ต้องเพิ่มปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดที่น่ากลัวมากในความปรารถนาดีที่ปราศจากความเข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง

โดยเฉพาะเกษตรกรยุคใหม่ในสภาพที่สังคมสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บุคคลจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ มากขึ้น เพื่อจะได้มีความรู้ มีประสบการณ์เพียงพอที่จะใช้ในการปรับความเป็นอยู่ ปรับอาชีพ ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขในสังคมที่อาศัยอยู่ (สุมาลี สังข์ศรี, 2533 : 402-405)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนในชนบทนั้นในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ชาวชนบทมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมตลอดชีวิต ดังที่แมคคลัสกี (McClusky) ได้กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่อง ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่สืบเนื่องเพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนสามารถคงไว้ และถ่ายทอดมรดกแก่คนรุ่นหลังได้ (McClusky, 1974 : 101) และประสบการณ์ในการเรียนรู้เหล่านั้นยังมีการสั่งสม กลั่นกรองให้เชื่อมโยงสอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีสังคมแบบพื้นบ้าน ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิมที่ยังรากลึกในชุมชนชนบท อันเป็นผลมาจากกระบวนการทางปัญญาเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ ซึ่งเป็นกระแสที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชน ระบบเศรษฐกิจด้านการผลิตและเทคโนโลยีต่างๆนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ 2536 : 26-27)

สำหรับประเทศไทยนั้น ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทและประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม จึงทำให้ภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะของผู้ผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงดูผู้บริโภคในประเทศ และด้วยปัจจัยทางธรรมชาติที่เอื้ออำนวย ทำให้เกษตรกรรมในอดีตที่ผ่านมาประสบความสำเร็จในการมีส่วนร่วมที่ช่วยส่งเสริมให้มีการขยายตัวของเศรษฐกิจสาขาอื่น หากแต่ในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการศึกษา ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรในชุมชนชนบททั่วไป โดยเฉพาะจากการเติบโตในอัตราที่สูงของสาขานอกภาคเกษตรได้ส่งผลให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรที่ดินและน้ำเพิ่มสูงขึ้น พื้นที่การเกษตรบางส่วนถูกนำไปใช้เป็นที่ตั้งชุมชน โรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ประกอบกับราคาที่ดินทำกินมีแนวโน้มสูงเพิ่มขึ้น และมีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการผลิตแบบดั้งเดิมสู่การผลิตเพื่อการค้า โดยขาดความรู้และการวางแผนที่เหมาะสม ซึ่งมักจะมุ่งเน้นการผลิตเฉพาะอย่าง อีกทั้งการที่ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา เกิดการเสื่อมโทรมของที่ดินและแหล่งน้ำ เป็นเหตุให้จำเป็นต้องใช้สารเคมีและระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิต ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต ในขณะที่สภาวะการmarktตลาดของสินค้าเกษตรขาดความแน่นอน เกษตรกรจึงต้องอยู่ในภาวะเสี่ยงในการประกอบอาชีพ อีกทั้งจากปัญหาศักยภาพในการผลิตที่ไม่สามารถจะให้ผลผลิตมีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ เพราะการขาดการผสมผสานการผลิต และการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตที่เหมาะสม รวมทั้งการขาดการวางแผนในการผลิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและพื้นที่การเกษตรทำให้เกิดผลกระทบจากสารเคมี ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้อาชีพเกษตรกรมีรายได้ต่ำกว่าอาชีพอื่น เป็นกลุ่มที่ยากจนและเกิดภาวะหนี้สิน ยังผลให้เกษตรกรบางส่วนต้องสูญเสียที่ทำกิน และมีความพยายามในการปรับเปลี่ยนอาชีพ (สำนักงานเกษตรอำเภอดอกคำใต้, 2535: 17-51)

จากประเด็นปัญหาดังกล่าว หน่วยงานของรัฐคือกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พยายามแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในลักษณะต่าง ๆ และได้มีการกำหนดแนวนโยบายไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ที่จะมุ่งเน้นส่งเสริมประสิทธิภาพในการผลิตของภาคเกษตรทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ และความคุ้มทุน การสนับสนุนให้เกิดการกระจายการผลิตเพื่อลดอัตราเสี่ยง และการสนับสนุนด้านปัจจัยหรือเทคโนโลยีที่จำเป็นในการผลิตตลอดจนการให้ข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการผลิตทั้งในส่วนจากรูปแบบและระบบการผลิตจากระบบเกษตรแบบเดิมซึ่งเป็นการผลิตที่มุ่งผลิตผลผลิตเพียงชนิดเดียว เป็นการผลิตสินค้าเกษตรมาชนิดโดยการจัดสรรอย่างเหมาะสมในพื้นที่เดียวกันหรือที่เรียกว่า ระบบการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่มุ่งเน้นการผลิตแบบเกื้อกูลระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ และผลผลิต จากการหมุนเวียนระบบเพื่อเป็น

การลดต้นทุนการผลิต และสามารถบรรเทาภาวะเสี่ยงจากอิทธิพลของธรรมชาติ และระบบตลาด รวมทั้งยังเป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในระบบนิเวศน์เกษตรให้ดีขึ้น ทั้งนี้สิ่งสำคัญประการหนึ่งในแนวนโยบายคือ การมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีการเรียนรู้จากเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ (สำนักงานเกษตรอำเภอดอกคำใต้, 2543 : 1-5) ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาค้นคว้าพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติ เป็นแนวทางการพัฒนายุคใหม่ที่มีความโยงโยในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่บรรพบุรุษของเราได้หยิบมาใช้สอยอย่างทุนถนอมเป็นเวลายาวนาน และได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนมาโดยความรู้พื้นฐานแบบชาวบ้านเหล่านี้ได้ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งในยุคปัจจุบันที่เรียกชื่อต่างๆกัน เช่น เกษตรทางเลือก เกษตรผสมผสานเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ไร่นา ป่าผสม เกษตรครบวงจร ประเวศ วะสี (2536) เรียกว่าพุทธเกษตร เพราะมีความเชื่อว่าการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนต้องเชื่อมโยงเข้ากับหลักคุณธรรมและสภาพธรรมชาติโดยไม่ควรแยกส่วนต่างๆนี้ออกจากกัน ดังเช่น การพัฒนายุคใหม่ และได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า "...เกษตรทางเลือกเป็นเกษตรที่เชื่อมโยงธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงเข้าไปด้วยกันเป็นบูรณาการเพื่อธรรมชาติจะได้สมดุลและจะได้หล่อเลี้ยงสรรพสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปด้วยความสงบสุข..." หลังจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัยโดยใช้วิธีการแก้ไขปัญหามาแบบตะวันตก โดยนำเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ที่ปรุงแต่งพันธุกรรมเพื่อที่จะนำมาปลูกเป็นพืชเชิงเดี่ยว และใช้เครื่องจักรเพื่อการปรับเพิ่มผิวหน้าดินระบบเกษตรกรรมแผนใหม่แบบตะวันตก ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง และดูเหมือนว่าจะได้ผลในระยะแรกๆ ในขณะเดียวกับระบบนิเวศที่เคยอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรที่บรรพบุรุษเราได้สั่งสมไว้ค่อยๆเสื่อมสลายไป เพราะการที่จะเพิ่มผลผลิตของการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำการเพราะปลูกเป็นประจำ ก็ยังจะทำให้มีการเพิ่มการใช้สารเคมีต่อครั้ง และต่อปีเป็นจำนวนมากยิ่งขึ้นตามลำดับ จึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในตำบล บ้านปิ่น ที่เกิดจากการเสื่อมสลายของระบบนิเวศที่ได้รับจากการเกษตรเคมีซึ่งเป็นเทคโนโลยีใหม่จนส่งผลถึงทรัพยากรธรรมชาติในการเกษตร เช่น ดินเสื่อมสภาพ แหล่งน้ำเสีย รวมถึงการใช้ปุ๋ยที่มากขึ้นก็ยิ่งทำให้ดินเสื่อมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งสารเคมีที่ใช้ก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ก็ยังทำให้สุขภาพของเกษตรกรเสื่อมโทรมลง จนเป็นผลเสียทั้งสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรอบตัวและสุขภาพจนกลายเป็นระบบนิเวศที่แตกร้างและเปราะบางเพราะขาดความสมดุลของธรรมชาติ อันถือได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืนซึ่งนำไปสู่ความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจครอบครัวชาวชนบทที่ก่อให้เกิดความยากจนของชุมชนท้องถิ่นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันดังนั้น การทำเกษตรกรรมแบบใช้สารอินทรีย์ที่บรรพชนไทยเคยใช้กันมาแต่เก่าก่อน ได้หวนกลับมาใหม่ โดยอาศัยการผสมผสานกับวิทยาการ

เทคโนโลยีสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งเป็นกระแสของการพัฒนาอย่าง
ยั่งยืน โดยไม่ฝืนธรรมชาติของสังคมยุคใหม่อย่างได้ผลดียิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาถึงปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชนบางประการอันได้แก่ ภูมิปัญญา ความคิดใน
เรื่องสุขภาพ ต้นทุนกำไร องค์กรชุมชนและการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ที่อาจมีผลกระทบต่อ
การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการเกษตรมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์
2. ศึกษาถึงปัจจัยด้านองค์กรอันได้แก่ ตลาด องค์กรรัฐ และองค์กรเอกชนที่มีผล
กระทบต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการเกษตรมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เกษตรกรรมอินทรีย์ (Organic Farming)

เกิดจากแนวความคิดของนักวิทยาศาสตร์ด้านการเกษตร 2 คน คือ F. H. King และ
Sir Albert Howard ทั้งสองได้รับแรงบันดาลใจมาจากการศึกษาระบบเกษตรกรรมแบบพื้นเมือง
ของประเทศทางตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจีน เกาหลี ญี่ปุ่น และอินเดีย หลักการของเกษตร
กรรมแบบอินทรีย์ที่โฮวาร์ดเขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2486 ในหนังสือชื่อ An Agriculture Testament มีอยู่
7 ข้อ คือ

1. สุขภาพที่ดีเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงที่อุบัติขึ้นมาบนโลก
2. สุขภาพที่ดีตามกฎข้อที่ 1 ใช้กับทั้งดิน พืช สัตว์ และมนุษย์ โดยสุขภาพที่ดีของ
ทุกๆ สิ่งดังกล่าวจะเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์คู่จตุรกายโซ่เส้นเดียวกัน
3. ความอ่อนแอและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับห่วงโซ่แรก คือ ดิน และจะส่งผล
กระทบต่อห่วงโซ่อื่นที่อยู่ในลำดับสูงกว่า จนกระทั่งถึงมนุษย์ซึ่งยืนอยู่บนสุดของห่วงโซ่แห่งความ
สัมพันธ์นั้น
4. ปัญหาการระบาดของโรคและแมลงทั้งในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในระบบ
เกษตร-กรรมสมัยใหม่นั้น คือปัญหาในห่วงโซ่ที่ 2 และ 3 (พืช-สัตว์)
5. ปัญหาเรื่องสุขภาพของคนในสังคมสมัยใหม่ เป็นผลต่อเนื่องมาจากปัญหาความ
ล้มเหลวที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่ที่ 2 และ 3

6. สุขภาพที่ไม่ดีของพืช สัตว์ และมนุษย์เป็นผลต่อเนื่องมาจากสุขภาพที่ไม่ดีของดิน ซึ่งดินเป็นรากฐานของทุกสิ่ง การแก้ปัญหาสุขภาพโดยการพัฒนาและวิธีการรักษาโรคไม่อาจทำให้สุขภาพดีขึ้นได้ ถ้าละเลยความอุดมสมบูรณ์ของดิน

7. การปรับเปลี่ยนการพัฒนาที่เป็นอยู่ให้ถูกต้องมิใช่เรื่องยาก เพียงแต่เราต้องสำนึกในปัญหาที่เกิดขึ้น ยอมรับกฎและบทบาทอันซับซ้อนของธรรมชาติ โดยการคืนทุกสิ่งที่เหลือจากการใช้ประโยชน์ให้กลับสู่พื้นดิน ผสมผสานการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และไม่กระทำการใด ๆ ที่เป็นการรบกวนต่อกระบวนการสะสมธาตุอาหารที่ดำเนินการ โดยสิ่งมีชีวิตเล็กๆซึ่งอาศัยอยู่ในดิน (ปิยะฉัตร มาลีถาวรกุล, 2541 : 97-98)

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรรมอินทรีย์ให้ความสำคัญเรื่องดินเช่นเดียวกับเกษตรกรรมแบบชีววัตร ซึ่งถือว่าดินเป็นรากฐานของทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นห่วงโซ่แรกในห่วงโซ่อาหาร มนุษย์จะต้องบำรุงดินเพื่อสุขภาพชีวิตที่ดีของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด

แนวคิดเกี่ยวกับต้นทุน

วัฒนา สุวรรณแสง จันเจริญ (2539 : 17-20) ได้แบ่งประเภทต้นทุนออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทของต้นทุน ต้นทุน หมายถึง รายจ่ายต่าง ๆ ที่องค์กรธุรกิจจ่ายไปเป็นค่าซื้อ วัสดุคิบ ค่าแรงและเงินเดือน ค่าสาธารณูปโภค ค่าเช่า ค่าดอกเบี้ย ค่าขนส่ง ค่าซ่อมแซมบำรุงรักษา เครื่องจักร ค่าโฆษณา และค่าภาษี เป็นต้น และยังรวมถึงรายจ่ายที่มีได้จ่ายออกไปจริงแต่ต้องมีการประเมินและบันทึกไว้ในบัญชีของกิจการ

ต้นทุนที่ชัดเจนและต้นทุนที่ไม่ชัดเจน ต้นทุนที่ชัดเจน (explicit cost) หมายถึง รายจ่ายที่จ่ายออกไปเป็นตัวเงินจริง ๆ เช่น ค่าวัสดุคิบ ค่าแรงและเงินเดือน ค่าเช่า ดอกเบี้ย และโฆษณา เป็นต้น และยังเป็นต้นทุนที่บันทึกไว้ในบัญชีของกิจการ ซึ่งแตกต่างกับต้นทุนที่ไม่ชัดเจน (implicit or imputed cost) ซึ่งเป็นต้นทุน ที่ไม่ได้มีการจ่ายออกไปเป็นตัวเงินจริงๆ จึงไม่ได้มีการบันทึกไว้ในบัญชีของกิจการ ทำให้มองไม่เห็นว่ามีรายจ่ายเกิดขึ้น แต่จำเป็นต้องมีการประเมินขึ้น โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับต้นทุนค่าเสียโอกาส ตัวอย่าง เช่น บริษัทที่มีที่ดินอยู่แปลงหนึ่ง ซึ่งมีผู้มาขอเช่าทำโชว์รูมรถยนต์ในอัตราค่าเช่าเดือนละ 50,000 บาท แต่ในที่สุดบริษัทตัดสินใจสร้างโกดังรับฝากสินค้าบนที่ดินของตนเองต้นทุนที่ชัดเจนคือรายจ่ายต่างๆ ที่บริษัทจ่ายไปเป็นตัวเงินในการสร้างและบริหาร โกดัง ส่วนต้นทุนที่ไม่ชัดเจน ก็คือ เงินค่าเช่าจำนวน 50,000 บาทต่อเดือนที่กิจการไม่ได้รับเนื่องจากไม่ได้มีการเช่าที่ดินเกิดขึ้น

ต้นทุนที่ไม่ชัดเจนมีได้หมายถึงต้นทุนค่าเสียโอกาสเท่านั้น แต่ยังรวมถึงต้นทุนอื่นๆ ที่มีได้จ่ายออกไปเป็นต้นทุนจริงๆ เช่น ค่าเสื่อมราคาเป็นต้น

$$\text{กำไรทางเศรษฐศาสตร์} = \text{รายได้รวม} - \text{ต้นทุนที่เห็นได้ชัด} - \text{ต้นทุนที่เห็นได้ไม่ชัด}$$

สรุป เมื่อพิจารณาแนวความคิดของต้นทุน คือ

1. ต้นทุนสามารถวัดได้วิธีการที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายที่ตัวเลขต้นทุนจะถูกใช้
2. ต้นทุนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (การผลิต) ที่ได้เพื่อความมุ่งหมายของรายงานทางการเงิน จะไม่เหมาะสมกับความมุ่งหมายของการตัดสินใจเสมอไป โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุง ต้องเกิดขึ้นเพื่อที่จะสะท้อนต้นทุนของ โอกาสที่เสียไปของทางเลือก การกระทำที่สามารถเลือกได้ของปัญหาที่ต้องตัดสินใจ ต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ คือ ต้นทุนของโอกาสที่เสียไปของทรัพยากร แทนที่จะเป็นรายจ่ายของเงินเพื่อที่จะให้ได้รับทรัพยากร
3. ต้นทุนจุมที่ต้องเกิดขึ้นโดยไม่คำนึงถึงทางเลือกการกระทำที่ถูกเลือก ไม่ควรจะถูกพิจารณาภายในการตัดสินใจที่ดีที่สุด
4. ในบางครั้งการวัดต้นทุนของ โอกาสที่เสียไปของการกระทำที่กำหนดให้ภายในปัญหาที่ต้องตัดสินใจอาจจะยุ่งยากอย่างมาก การประมาณค่าต้นทุนอาจจะมีความรู้สึกและตามอำเภอใจ

จากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนอื่นๆ ที่ทำให้เกษตรกรต้องใช้ต้นทุนในการทำการเกษตรเคมีที่มากกว่าการทำเกษตรอินทรีย์ที่เป็นการเกษตรที่มีต้นทุนที่ต่ำกว่า ทั้งการใช้ปุ๋ย และสารเคมีในการปราบศัตรูพืช ซึ่งอาจเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเกิดการตัดสินใจและเลือกที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตร

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

หากจะพิจารณาในแง่ของการผลิตนั้น สามารถจำแนกการพึ่งตนเองได้ 2 ระดับ คือ ระดับแรกเป็นการพึ่งตนเองในระดับเลี้ยงชีพ ชุมชนสามารถผลิตได้เพียงพอในการเลี้ยงชีพ ผลิตทุกอย่างเฉพาะพอกินพอใช้ และยังไม่สามารถผลิตได้มากเพราะยังค้ำยวิสาหการ อาศัยเพียง

ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และระดับที่สองชุมชนสามารถผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองได้และยังสามารถนำผลผลิตที่เหลือออกไปแลกเปลี่ยนผลผลิตอย่างอื่น ทั้งนี้เพราะมีการใช้วิทยาการในการผลิตมากขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ (2530 : 34) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ในเชิงปัจเจกบุคคล คือ กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชน และครัวเรือนก็เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิตของเขา

2. ในลักษณะกลุ่ม คือ การที่สังคมมีการจัดระบบให้ประชาชนสามารถดำเนินเพื่อตอบสนองความต้องการของตน ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่น ในสถานการณ์เดียวกันทั้งนี้ โดยมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

สำหรับเงื่อนไขในการพึ่งตนเองนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529 : 95-101) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. ต้องมีการพัฒนาแบบเป็นกลุ่ม คือ ต้องมีส่วนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมมากพอ

2. ต้องมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และจะต้องทำให้จิตสำนึกนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการรื้อฟื้นความทรงจำรวมกัน เกี่ยวกับความจำเป็นในการรวมกลุ่ม เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้เกิดขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นตัวของตัวเอง ของหมู่บ้าน ด้วย เพราะเท่ากับเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ทำให้สามารถมีจิตสำนึกในการกำหนดชะตากรรมของตนเองได้

3. ต้องมีการผลิตซ้ำจิตสำนึกให้เกิดขึ้น และมีการถ่ายทอดจิตสำนึกนี้ ไปสู่คนรุ่นต่อๆ ไปในชุมชน

4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก เช่น พ่อค้า รัฐ ได้อย่างมีพลัง โดยที่แต่ละหน่วยก็จะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์และความเป็นอิสระ

5. ต้องมีการประสานทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย เช่น ชนชั้นกลางบางส่วน กลุ่มคนที่เสียเปรียบในเมือง อันจะทำให้เกิดแนวคิดในการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

6. ชุมชนมีความสัมพันธ์ ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพราะสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองนั้น นำมาใช้อธิบายการเรียนรู้ของเกษตรกรในการจัดการเกษตรแบบผสมผสานนั้น ได้มีการพึ่งตนเองทั้งในเชิงปัจเจกบุคคล และในลักษณะกลุ่มภายใต้ของเขตและเงื่อนไขในการพึ่งตนเองด้านต่างๆ

ทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรชุมชน

ประเวศ วะสี (2531) ได้เสนอว่าความเป็นชุมชนหมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่องมีการติดต่อสื่อสารกัน มีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีการจัดการ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชนจะเป็นกุญแจช่วยในการแก้ปัญหาและการพัฒนา คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมใน ทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเมืองและวัฒนธรรม สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนนั้น กำลังได้รับความสนใจและให้ความสำคัญมากขึ้นทั้งจากองค์กรของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนและตลอดจนการดำเนินงานของ NGO

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชนที่ได้จากเอกสารต่างๆ ผู้ศึกษามีความเห็นที่สาเหตุที่ทำให้ประเด็นการสร้างเสริมเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน เนื่องจากเกิดปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันชุมชนไทยตกอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมาก ลักษณะอันแสดงถึงความอ่อนแอของชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ สภาพที่ชุมชนสูญเสียความเป็นปึกแผ่นอันเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชุมชน ในทางกายภาพหรือรูปธรรม และสภาพที่ชุมชนพึ่งพิงภายนอกสูง ถูกปัจจัยภายนอกควบคุมและกำหนดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสภาพที่พัฒนาการชุมชนในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรมการศึกษา เทคโนโลยีถูกทำลายหรือถูกละทิ้งให้ชะงักงัน ศักยภาพและ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายไปหรือถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงอยู่ในสภาพขาดรากฐานและพัฒนาการของตนเอง

อาจจะกล่าวได้ว่า ถ้าองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง ก็จะนำไปสู่การ รวมตัวรวมกลุ่มเพื่อที่จะมีการช่วยกันแก้ปัญหา และร่วมกันหาวิธีการจัดการกับปัญหาที่เป็นอยู่ของการเกษตรกรในชุมชน เพื่อการพัฒนาที่เป็น ไปในทางเดียวกันขององค์กร ทฤษฎีที่เกี่ยวกับองค์กรชุมชนจึงจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อความเข้าใจถึงความพร้อมขององค์กรชุมชนได้

ขอบข่ายการเรียนรู้

ด้วยเหตุที่ การเรียนรู้เป็นหัวใจของการดำรงชีวิต และมนุษย์จำเป็นจะต้องมีการเรียนรู้ตลอดเวลา จึงทำให้การเรียนรู้ของมนุษย์มีขอบเขตกว้างขวางมาก ประกอบด้วยการเรียนรู้หลายรูปแบบ จัดรูปแบบของการเรียนรู้ออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. **การเรียนรู้อย่างเป็นทางการ** เป็นการเรียนรู้ที่จัดอย่างเป็นทางการ (Formal learning) เช่น เป็นชั้นเรียน เป็นการประชุมปฏิบัติการการศึกษาผู้ใหญ่ การประชุมฝึกอบรม มีครูผู้สอน มีหลักสูตรกำหนดไว้ ซึ่งอาจมีการจัดการเรียนรู้ให้ในลักษณะของการเข้าฟังบรรยาย การฝึกอบรม การดูงาน การจัดนิทรรศการ การฝึกปฏิบัติ เป็นครั้งคราวตามระยะเวลาของแต่ละกิจกรรม เช่น การเรียนในมหาวิทยาลัย หรือในสถาบันการศึกษาต่างๆ หรือเป็นการศึกษาอบรมที่จัดโดยห้างร้านต่าง ๆ ทั้งนี้การเรียนรู้แบบเป็นทางการนี้อาจเกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานของเอกชนก็ได้ ซึ่งอาจเป็นการศึกษาเพื่อเตรียมบุคลากรไปประกอบอาชีพ และการเรียนรู้แบบเป็นทางการนี้อาจเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบของการศึกษาในระบบ โรงเรียน หรือการศึกษานอกระบบ โรงเรียนก็ได้

2. **การเรียนรู้โดยบังเอิญ** หรือการเรียนรู้โดยธรรมชาติ (incidental learning) มีหลายวิธีในการเรียนรู้ของบุคคล ความคิดใหม่ ๆ ความจริง ทักษะ และทักษะต่างๆ ดังนั้นการเรียนรู้ในรูปแบบนี้ จึงเป็นการเรียนจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหรือการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการที่บุคคลจะได้รับความรู้ และเกิดการเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน

การเรียนรู้ ของเกษตรกรก็จะเห็นได้ว่าเมื่อเกษตรกรได้มีการเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ และการกระทำจริงจนเห็นถึงข้อเท็จจริงที่ได้เห็นจากการทำเกษตรเคมี และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยนมาเป็นเกษตรอินทรีย์ เพราะเห็นได้จากผลที่ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดสุขภาพ

มนัส สุวรรณ (2538 : 200-201) “สุขภาพที่ดีมิใช่แค่เพียงปราศจากโรค หรือสภาพอันพ้นจากความพิการ หากหมายถึงรวมความเป็นอยู่ ที่สุขสมบูรณ์พร้อมทั้งทางกาย ทางใจ ตลอดจนทางสังคมด้วย” เพื่อให้สุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์ จากการศึกษาเรื่องความคิดในเรื่องของสุขภาพ ได้มีผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพอนามัยที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ จากการศึกษาด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องระลึกไว้เสมอว่า ผลกระทบบางอย่างมีผลต่อสุขภาพอนามัยนั้นอาจมองไม่เห็น ในระยะสั้นหรือเกิดขึ้นทันที แต่อาจเกิดในอนาคตภายภาคหน้า ซึ่งอาจจะยาวนานได้ ถึงหนึ่งหรือสามชั่วอายุคน

เมื่อร่างกายสัมผัสกับสารพิษที่เจือปนอยู่ในสิ่งแวดล้อม ผลที่เกิดขึ้นได้ 3 ทางคือ

1. ร่างกายสามารถปรับตัวเองได้
2. เกิดการเจ็บป่วยเพิ่มมากขึ้น
3. เกิดการตายเนื่องจากสารพิษเพิ่มมากขึ้น

เนื่องจากปัจจุบันทั้งเด็กและผู้ใหญ่มีความเสี่ยงสูงต่อการรับเชื้อโรคและสารพิษ เพราะอวัยวะที่ช่วยในการปรับตัว และต่อต้านสารพิษ ยังไม่พัฒนาเต็มที่ มลภาวะต่างๆ ซึ่งคุกคามวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องหันกลับมามองถึงความเสื่อมของสุขภาพที่เป็นอยู่ในขณะนี้

แนวความคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) หรือบางครั้งก็เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน นั้น หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร กับดิน น้ำ ป่าไม้ หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นอย่างไร (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536) ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากรในระดับใด จึงจะเป็นการสมควร ไม่ซุกครึบเรียกร้องเอาจากธรรมชาติมากเกินไป พร้อมกันนี้ก็มีปัญหาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผนหรือวิธีการใช้ทรัพยากร หรือธรรมชาติอย่างรอบคอบเหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคม เพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต และยศ สันตสมบัติ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มชนต่างๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานร้อย นับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ กระบวนการเกิดการปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในความสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่ในระบบนิเวศน์ ในการบริหารจัดการปรับแต่งใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือ ผีสางต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเกษตรด้วย

เครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network)

เป็นสิ่งที่เสริมสร้างความรู้ความสามารถ ช่วยการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในส่วนที่มีความขาดแคลนอยู่ โดยมีฐานคิดว่า ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งผูกขาดความรู้ เป็นผู้นำความรู้แต่เพียงผู้เดียว ความรู้เกิดจากการเรียนรู้ระหว่างกัน (อภิชัย พันธเสน, 2539 : 12)

เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน มีกระบวนการในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การที่กลุ่มแต่ละกลุ่มมาพบกัน เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
2. การที่นักวิชาการหรือนักพัฒนาพูดคุยกับชาวบ้านหรือผู้นำชาวบ้าน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ขึ้น และเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
3. การเรียนรู้โดยที่สถาบันภายนอกเข้าไปส่งเสริม ศึกษาวิจัย เก็บข้อมูลต่างๆกับผู้นำชุมชนที่เป็นแม่ข่าย (Nucleus) และมีบาร์มี ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและกระจายตัวได้ดี
4. การเรียนรู้แบบเชื่อมผู้นำเข้าด้วยกัน เพื่อหาทางเลือก ส่วนชาวบ้านจะเกาะผู้นำการเข้าไปเสริมของฝ่ายเอกชน หรือรัฐ ทำให้เกิดการเกาะตัวของแม่ข่ายขึ้น และเกิดการขยายผล
5. การใช้กลุ่มกิจกรรมหรือกลุ่มพัฒนาที่มีอยู่ ส่งเสริมให้มีการขยายผลในด้านต่างๆ เช่น ด้านการผลิต การลงทุน ฯลฯ

ยังมีกระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้ของชุมชน คือ กระบวนการสรุปผล หรือการสรุปทบทวน เป็นการร่วมกันวิเคราะห์หลังจากดำเนินงานไปแล้ว ซึ่งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาจากการทำงาน โดยต้องอาศัยปัจจัยจากฝ่ายรัฐหรือเอกชนเข้าไปเสริม นอกจากนั้นวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน หรือการพาไปดูงานในที่อื่นตลอดจนการฝึกอบรมยังเป็นการเรียนรู้ของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ

อาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้มี 3 องค์ประกอบที่สัมพันธ์กันอยู่ คือ

1. เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้านที่แลกเปลี่ยน พุดคุยกัน ดูงานกัน ฯลฯ
2. ตัวกระบวนการจัดการขององค์กรชาวบ้าน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการเรียนรู้ของเกษตรกรในการจัดการเกษตรแบบผสมผสานนั้น แนวคิดและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ถูกนำมาใช้ในการดำเนินการทั้งในระดับชาวบ้าน ชุมชน และนโยบาย โดยการเกาะเกี่ยวรวมตัวของชาวบ้าน จากการเสริมแรงจากภายนอก ในการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาพร้อมกัน เพื่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิต โดยการปรับประยุกต์ภูมิปัญญาดั้งเดิม

เกิดเป็นกลไกให้เครือข่ายมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถสรุปทเรียนและกระจายเครือข่ายออกไปได้

แนวคิดการยอมรับสิ่งใหม่

Everet M. Rogers (1962: 22-23, 175-196) สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีการยอมรับ กล่าวถึงซึ่งกระบวนการในการยอมรับ มี 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. การรับรู้ คือการที่ปัจเจกบุคคลได้พบสิ่งใหม่ แต่ขาดความรู้แท้จริงต่อสิ่งนั้นๆ
2. ความสนใจ เมื่อปัจเจกบุคคลเกิดความสนใจจะทำให้เกิดการแสวงหาข้อมูลในสิ่งนั้น และเกิดแนวโน้มที่จะชอบ
3. ประเมินค่า ปัจเจกบุคคลจะพิจารณาสิ่งนั้นๆ เพื่อตกลงใจว่า จะทดลองใช้หรือไม่ โดยการประเมินผลได้ผลเสียก่อนตกลงใจ
4. การทดลอง ปัจเจกบุคคลจะทดลองสิ่งใหม่ๆ ในวงแคบๆ เพื่อตัดสินใจยอมรับอย่างสมบูรณ์หรือไม่
5. การยอมรับ ปัจเจกบุคคลจะตกลงใจว่า จะใช้สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ นั้น โดยเต็มใจต่อไป

ทั้งการตกลงใจยอมรับหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ด้วยกลุ่มบุคคลมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. พวกที่สร้างสรรค์ (Innovators) เป็นพวกความคิดริเริ่ม กล้าเสี่ยง และพร้อมที่จะยอมรับ ความเคียดแค้นที่เกิดจากสิ่งใหม่ หากว่าไม่ประสบผลสำเร็จ
2. พวกที่ยอมรับเร็ว (Early Adopters) เป็นพวกที่มีแนวโน้มว่า จะเป็นบุคคลสำคัญ และได้รับการยอมรับในท้องถิ่น เนื่องจากประสบความสำเร็จในชีวิต พวกนี้มักจะพิจารณาประเมินค่าสิ่งใหม่ ก่อนทดลองใช้
3. พวกกลุ่มใหญ่ในสังคมที่ยอมรับของใหม่ง่าย (Early Majority) เป็นเป็นพวกที่ยอมรับสิ่งใหม่ ความคิดใหม่ๆ ก่อนคนอื่นในสังคมโดยเฉลี่ย มักชอบเสรีภาพ และมีส่วนทำให้วัฒนธรรมใหม่ๆ ได้รับการยอมรับเต็มที่ หากแต่คนพวกนี้ยากที่จะทำเป็นผู้ทำการยอมรับได้
4. คนกลุ่มใหญ่ในสังคม ที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า (Late Majority) เป็นพวกตามหลังสมาชิกคนอื่นในสังคมทั่วไป บางครั้งการยอมรับสิ่งใหม่ของคนพวกนี้ เป็นผลมาจากความกดดันทางสังคม หรือความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

5. ผู้ล่าหลัง เป็นพวกสุดท้ายที่ตกลงจะเปลี่ยนแปลง (Laggards) เป็นกลุ่มที่ติดกับค่านิยม จารีตประเพณีเดิมทั่วไป จะมีความสงสัยผู้ประดิษฐ์หรือผู้ทำการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีความคิดเป็นผู้นำ

จากการศึกษาการปัจจัยที่ทำให้เกิดการยอมรับในนวัตกรรมใหม่ ได้แก่

Relative advantage หมายถึง การเปรียบเทียบความได้เปรียบเสียเปรียบที่เกษตรกรเปรียบเทียบจากต้นทุนกำไร และความสะดวกสบายจากการผลิตการเกษตรระหว่างการเกษตรแบบเดิม และการเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งจะเห็นชัดเจนว่า ในแบบอินทรีย์ ถึงจะไม่สะดวกสบายเท่ากับแบบเดิม แต่ก็สามารถลดต้นทุน และทำให้เกษตรกรยอมรับได้ดี

Compatibility หมายถึง การยอมรับนั้นภูมิปัญญาและความรู้ในอดีตของเกษตรกรเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทัศนคติคือ การเกษตรแบบอินทรีย์ที่เป็นภูมิปัญญาในอดีต และช่วยให้เกิดผลดีในการเปลี่ยนแปลงที่เกษตรกรมีความต้องการอยู่แล้วเป็นเหตุทำให้เกิดทัศนคติที่ดี มีการยอมรับ

Complexity หมายถึง การเรียนรู้ของเกษตรกรในแบบ การเกษตรแบบอินทรีย์ที่เป็นพื้นฐานของอาชีพอยู่แล้วและสามารถเข้ากันได้กับวิถีชีวิต จึงทำให้เกษตรกรยอมรับและมีการเปลี่ยนแปลง

Trialability หมายถึง เมื่อเกษตรกรมีการทดลอง การเกษตรแบบอินทรีย์ ที่เป็นกิจกรรมจากการเข้ากลุ่มทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จากการผลิตที่เห็นได้ชัดว่า เป็นแบบที่ช่วยให้ทรัพยากรดิน และปัญหาต่าง ๆ ดีขึ้นจึงทำให้เกษตรกรเกิดการยอมรับ

Observability หมายถึง จากการยอมรับของเกษตรกรในการเกษตรแบบอินทรีย์นั้น เกิดจากการสังเกตของเกษตรกรเอง กลุ่มผู้นำที่ประสบความสำเร็จ และยังได้สังเกตจากการที่ได้ร่วมดูงานที่กลุ่มไปพบ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการยอมรับในนวัตกรรมใหม่ของภาคการเกษตร

1. ความได้เปรียบในการยอมรับ Relative advantage
2. การอยู่ร่วมกันได้ Compatibility
3. การเข้ากันได้กับนวัตกรรม Complexity

4. การทดลอง Trialability
5. การสังเกต Observability

จากแนวคิดการทดลองใจยอมรับจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อความเข้าใจเห็นได้ว่าการยอมรับและที่จะเปลี่ยนแปลงของแต่ละบุคคลนั้นลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรมประเพณี ตามแต่ละสังคมนั้นๆ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนา แก้วเทพ (2533) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็นวิถีทาง และแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมารวมทั้งความคิดต่างๆ ที่คนได้กระทำสร้าง ถ่ายทอด สะสม ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิด และการกระทำของมนุษย์เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรมคือ ความรู้ที่กิด และการปฏิบัติของมนุษย์เองโดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับความรู้ และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

ดังนั้นจะเห็นความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมการผลิต และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมารวมทั้งความคิดต่างๆที่คนได้กระทำสร้าง ถ่ายทอด สะสม ก่อให้เกิดภูมิปัญญา

อนัญญา ภูซงคกุล (2533) ศึกษาด้านวัฒนธรรมโดยใช้วิธีการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้มีแนวโน้มที่ให้ความสำคัญของชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนหมู่บ้าน และระบบสังคมภายนอก โดยการติดตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายรูปแบบของความคิดที่มีอยู่ เบื้องหลังของพฤติกรรมทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลกระทบที่มาจากภายนอกชุมชน

จากการนำงานผลงานที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวัฒนธรรม ได้ใช้วิธีการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้น ผู้ศึกษาจะนำมาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนหมู่บ้านและระบบสังคมภายนอกว่าการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์นั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเดิม ตลอดจนสามารถนำมาพิจารณาด้านการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์เพื่อนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยด้านองค์กรภายในชุมชนมาเป็นแนวทาง ในการพัฒนาชนบทโดยอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน

วิจิต ถิ่นวัฒนากุล (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ราบรูปแบบต่าง ๆ พบว่า จากปัญหาทางด้านกายภาพในระบบนิเวศวิทยาและสภาพทางเศรษฐกิจทำให้เกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกษตรแบบเดิมสู่การจัดการเกษตรกรรมทางเลือกแบบ

ต่างๆ ทั้งนี้เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน การศึกษาดูงาน และการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกในการให้การศึกษาอบรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผลที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตนั้นเกิดความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเอง รวมทั้งได้รับการยอมรับจากเพื่อนเกษตรกรคนอื่นๆ สามารถเป็นแบบอย่างในการเรียนรู้องค์กรชุมชน

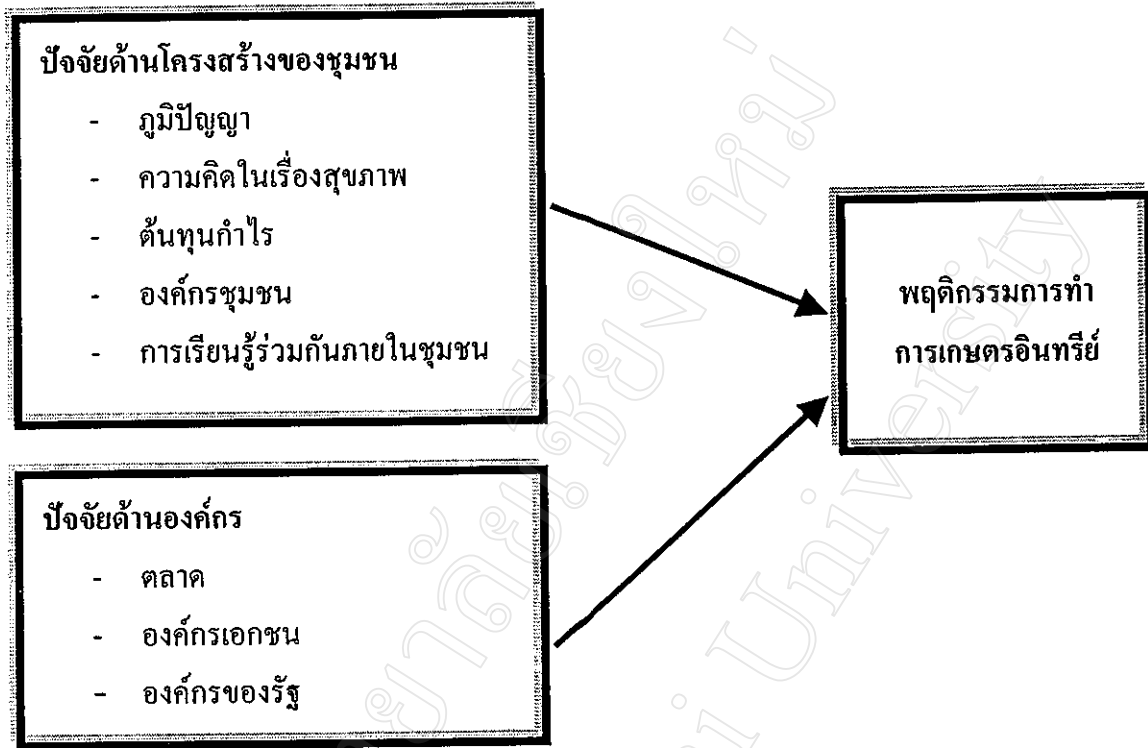
จากที่ได้กล่าวมา พอจะอธิบายและสามารถนำมาพิจารณาด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตแบบแผนใหม่ของชุมชนที่กำลังดำเนินอยู่กับระบบการผลิต แบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นทางเลือกของเกษตรกรที่จะสามารถกำหนดวิถีทางที่มีความเหมาะสม อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สมมติฐาน

ปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา ความคิดในเรื่องสุขภาพ ต้นทุนกำไร องค์กรชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ตลาด องค์กรเอกชน องค์กรรัฐ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกษตรกรมาเป็นเกษตรอินทรีย์ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา ความคิดในเรื่องสุขภาพ ต้นทุนกำไร องค์กรชุมชนและการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนที่มีผลกระทบต่อ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเกษตรกร มาเป็นเกษตรอินทรีย์
2. ทำให้ทราบถึงปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ตลาด องค์กรรัฐ และองค์กรเอกชนที่มีผลกระทบต่อ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเกษตรกร มาเป็นเกษตรอินทรีย์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์

1. ปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน

ปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของชุมชน โดยได้แยกพิจารณาได้ดังนี้

1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ในการเกษตรแบบดั้งเดิมที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ในเรื่องการเกษตรแบบธรรมชาติดั้งเดิม เกษตรอินทรีย์สาร

1.2 ความคิดในเรื่องสุขภาพ หมายถึง ความคิดหาวิธีปรับปรุงฟื้นฟูสุขภาพ และคุณภาพชีวิตของตนเองอันเกิดมาจากความตระหนักว่าได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมี

1.3 ต้นทุนกำไร หมายถึง ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ สารเคมีในการเกษตร ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงาน ค่าขนส่ง ค่าน้ำมัน เชื้อเพลิง

1.4 องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มเกษตรกรยั่งยืน ในตำบลบ้านปิน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

1.5 การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรอินทรีย์ร่วมกันของคนภายในชุมชนเดียวกัน

2. ปัจจัยด้านองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยที่เข้ามาจากภายนอกและมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงภายในของชุมชน

2.1 ตลาด หมายถึง ปัจจัยทางการตลาด ได้แก่การยอมรับของตลาดในเรื่องของราคาและสารตกค้างในผลผลิตทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน

2.2 องค์กรเอกชน หมายถึง พ่อค้า บุคคลหรือบริษัท ร้านค้า ที่เข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน องค์กรเอกชน และ NGO

2.3 องค์กรรัฐ หมายถึง หน่วยงานของรัฐที่เข้าส่งเสริมด้านการเกษตร และการจัดตั้งกลุ่มต่างๆภายในชุมชน

ขอบเขตในการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ทำการศึกษาคือตำบลบ้านปิน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งมีหมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 9 หมู่บ้าน แต่เลือกสุ่มแบบง่ายมาจำนวน 4 หมู่บ้าน ซึ่งจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการทำเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่

1) บ้านปินใต้	หมู่ที่ 3	3) บ้านม่อนผาคำ	หมู่ที่ 6
2) บ้านจี้วาม	หมู่ที่ 5	4) บ้านปงเสด็จ	หมู่ที่ 9

2. ขอบเขตเนื้อหา

ข้อมูลทั่วไป

2.1 บริบทชุมชน ประวัติหมู่บ้าน

2.2 ลักษณะทางประชากร

2.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ – สังคม

2.4 ทรัพยากรทางการเกษตร

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะใช้วิธีศึกษาจากเอกสารซึ่งรวบรวมจากหน่วยงานต่างๆ เช่น

1. สำนักงานส่งเสริมการเกษตรตำบลบ้านปิน
2. องค์กรบริหารส่วนตำบล ตำบลบ้านปิน
3. สาธารณสุข ตำบลบ้านปิน

และการสัมภาษณ์ตัวอย่างด้วยวิธีการดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)
2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)
3. การสนทนากลุ่ม (Focus groups Discussion)

กลุ่มตัวอย่าง

1. องค์กรเอกชน
2. องค์กรของรัฐ
3. ผู้นำกลุ่ม
4. สมาชิกเกษตรกร

ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชนด้านการปรับเปลี่ยนการเกษตรอินทรีย์

เรื่อง	วิธีการศึกษา	ผู้ให้ข้อมูล (Key Informant)
1. ภูมิปัญญา	สัมภาษณ์แบบเจาะลึก / สังเกตการณ์	ผู้นำกลุ่ม สมาชิกเกษตรกร
2. ความคิดเรื่องสุขภาพ	ข้อมูลทุติยภูมิ / สัมภาษณ์	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สมาชิกเกษตรกร
3. ต้นทุนกำไร	สัมภาษณ์	สมาชิกเกษตรกร
4. องค์กรชุมชน	สนทนากลุ่ม	กลุ่มเกษตรยั่งยืน
5. การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน	สนทนากลุ่ม	กลุ่มสมาชิกบางคน

ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยด้านองค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

เรื่อง	วิธีการ	ผู้ให้ข้อมูล (Key Informants)
1. ตลาด	สัมภาษณ์ / สังเกตการณ์	1. เกษตรกรผู้ผลิต 2. ผู้ขาย 3. ผู้ซื้อ
2. องค์กรเอกชน	สัมภาษณ์	องค์กรเอกชน
3. องค์กรของรัฐ	ข้อมูลทุติยภูมิ / สัมภาษณ์แบบเจาะลึก	สำนักงานส่งเสริมการเกษตรตำบลบ้านป็น องค์กรบริหารส่วนตำบลตำบลบ้านป็น สาธารณสุขตำบลบ้านป็น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่จะการวิเคราะห์ในระดับชุมชน เป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลจากปัจจัยที่มีผลการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตการเกษตรอินทรีย์ การวิเคราะห์ดังกล่าวเพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยหลัก 2 ด้านดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความคิดในเรื่องสุขภาพ ต้นทุนกำไร องค์กรชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน

2. ปัจจัยด้านองค์กร ซึ่งได้แก่ ตลาด องค์กรเอกชน องค์กรรัฐ

จากการใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยจะมีชุดคำถามไว้แล้วในแต่ละปัจจัย โดยจะให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้เสนอความคิดเห็นแบบอิสระ ซึ่งในการวิเคราะห์จะแยกเป็นหมวดหมู่ เพื่อที่จะได้นำไปเชื่อมโยงความสัมพันธ์ตามหลักทฤษฎีแนวคิด เพื่อที่จะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่างๆอีกทั้งยังสอดคล้องกับการปรับตัวในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกษตรกรมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์